

Вальтер Скотт: тілесна неміч і сила духу

Біографія всесвітньовідомого шотландського письменника, «батька історичного роману» Вальтера Скотта (1771–1832) є прикладом того, як людина з інвалідністю внаслідок спинномозкового паралічу зуміла прожити повноцінне й доволі насичене життя, реалізувавшись відразу в кількох сферах. За словами дослідників, «тілесна неміч урівноважувалась у нього силою духу». Усупереч своїм фізичним вадам, він пропагував заняття спортом на відкритому повітрі, вражав оточення своєю доброзичливістю й незмінним оптимізмом, а також мав феноменальну пам'ять. Його не зламало ні погіршення здоров'я у зрілості, ні родинні трагедії, ні фінансові негаразди. Однак на схилі віку порушення мозкового кровообігу призвели в нього до серйозних розладів когнітивних функцій.

Вотті

Вальтер Скотт народився 15 серпня 1771 р. у м. Единбург і був нащадком старовинних шотландських династій Прикордонного краю (Скоттіш-Бордерс). Про своїх предків він писав, що вони «триста років добутоквали вбивствами, грабунками та розбійництвом, за короля Якова орудували в парламентському війську, тобто лицемірили, співали псалми тощо; за останніх Стюартів переслідували інших і самі зазнавали гонінь; полювали, пили кларет, учиняли заколоти й дуелі». Як узагальнив письменник Джон Нісбет, це сімейство із яскраво виразною патологічною історією «буквально пронизане нервовими розладами».

Його батько, Вальтер Скотт-старший (1729–1799), був сином фермера, але зумів здобути вищу освіту та стати адвокатом. Він відзначався твердими принципами, чесністю і прямодушністю, однак при цьому не вмів дати раду своїм справам і грошам. Для нього також була характерна штивність, аскетизм, захоплення церковними книгами й незбагненний потяг до організації та відвідування похоронів.

Мати, Анна Резерфорд (1739–1819), донька професора медицини Единбурзького університету, здобула досить ґрунтовну освіту в приватній школі. Вона була відкритою та компанійською, із почуттям гумору та хистом неперевершеної оповідачки. За Скотта Анна вийшла заміж у 19 років і народила йому 12 дітей, шестеро з них померли в ранньому віці.

Вальтер (по-домашньому — Вотті) був дев'ятим. За його словами, «надзвичайно здоровим і сильним малюком»,

проте недовго. Його перша нянька хворіла на туберкульоз, який намагалася приховати, але була вчасно викрита і звільнена, не встигнувши його заразити. Хлопчик зростав дуже активним і невгамовним.

Однак у віці півтора року якимось прокинувся з лихоманкою, яку пов'язали з прорізуванням зубів. А після трьох днів, проведених у ліжку, під час купання несподівано виявилось, що він не може рухати правою ногою. Занепокоєна мати звернулася до свого батька-лікаря Джона Резерфорда, той консультувався з колегами, але причину з'ясувати так і не вдалося. Ані вивиху, ні розтягнення не було, а застосовані різні місцеві засоби не мали жодного ефекту.

Сучасні дослідники переконані, що це був один із перших на Британських островах випадків захворювання на поліомієліт. Поліовірус вражає переважно нерви спинного або стовбура головного мозку і призводить до незворотного паралічу кінцівок, що й сталося у письменника.

Маленького Вотті врешті відправили на ферму до дідуся Скотта в Прикордонний край, де головні сподівання покладалися на цілющий вплив повітря та народні методи лікування. Як він пригадував, щоразу, коли різали вівцю, його загортали у свіжозняту шкіру і, приманюючи годинником, спонукали повзати. Утім на нього чатувала й нова небезпека. За матеріалами біографа Хескета Пірсона, його нянька збожеволіла через нерозділене кохання і вирішила зарізати хлопчика: віднесла на болото, але потім передумала і повернулася з покаєнням. Періодично Вотті залишали качатися на вигоні під наглядом вівчаря, та якимось забули забрати під час грози, що його, однак, не злякало.

Вальтер Скотт-старший,
батько

Анна Резерфорд, мати

Джон Резерфорд, дідусь

Вальтер у віці 6 років

Із часом він уже зміг стояти, а потім і пересуватися, пізніше навчився кататися на поні. Але його права нога так і лишилася значно меншою і коротшою, тому, коли інші діти бігали й гралися, йому залишалося сидіти біля бабусі й тітки, слухаючи їхні розповіді. Майбутній письменник змалку демонстрував гострий розум: рано почав читати, а почувши баладу, відразу повторював із неї цілі уривки. Його пам'ять була справді феноменальною, адже він пам'ятав себе ще немовлям. На думку доктора Девіда М. Грея, у нього могло статися ураження й частини головного мозку, що призвело до повнішого його розвитку.

Цілий рік Скотт прожив разом із тіткою в курортному м. Бат (Англія), де до нього застосовували електричні процедури та лікували мінеральними водами. Однак помітного ефекту це не дало, як і пізніше оздоровлення на східному узбережжі Шотландії. Зате побачені дорогою визначні місця Лондона він пам'ятав у деталях і через 25 років, а враження від вистави за Шекспіром лишилися із ним до кінця життя.

Взимку 1777 р. Вотті нарешті повернувся до батьків в Единбург. Троє братів і сестра, котрі його по суті не знали, ставилися до нього досить вороже, лупцювали та брали на кпини через його кульгавість і не за роками гострий розум. Згодом він пригадував: «Ніколи не забуду образу, яка душила мене, та змішаного почуття, що об'єднало гнів на власну безпорадність і заздрощі, із якими я слідкував за вільними рухами моїх в'юнких братів». Лише із четвертим братом Томом у нього склалися приязні стосунки. Але найголовнішою опорою була для нього мати: «Добрішої матері годі й уявити, і якщо я чогось досягнув у цьому світі, того головню тому, що вона із самого початку мене підтримувала».

Усе до снаги

Хоча інколи йому доводилося відстоювати власну гідність кулаками, Скотт виріс незлобливим і доброзичливим юнаком. Після підготовки з репетитором його віддали до середньої школи, яку він відверто зненавидів і тому не вирізнявся особливими успіхами. Але в колі однолітків Вальтер швидко здобув популярність як неперевершений оповідач, зробився більш упевненим у собі і, попри свою ваду, почав займатися скелелазінням, ставши першим у цьому виді спорту.

В обхід навчальної програми він багато, але безсистемно читав, запам'ятовуючи прочитане на все життя: «Моїй

пам'яті рідко коли не вдавалося зберегти улюблений поетичний уривок або пісеньку з вистави, не кажучи вже про прикордонні балади; імена ж, дати й інші історичні формальності вельми прикро не давалися мені».

Бажання охопити якомога більше книг, своєю чергою, спонукало його до вивчення мов. Так Скотт фактично самотужки опанував французьку, німецьку, іспанську та італійську мови.

У листопаді 1783 р. він вступив до Единбурзького міського коледжу, але за рік змушений був перервати навчання через внутрішній крововилив. Його перший біограф Джон Локхарт стверджував, що була кровотеча в нижньому відділі кишківника. Інші дослідники висловлювали припущення про туберкульозний процес або тиф. І знову, коли інші хлопці розважалися, Вальтер опинився прикутим до ліжка. До нього застосовували досить дивне лікування: його тримали на морозі, пускали кров, дозволяли вживати лиш овочі та забороняли говорити, проте можна було читати і грати в шахи.

Після кількох рецидивів письменник усе ж одужав, що лікарі називали справжнім дивом. Ба більше, завдяки наполегливості й упертості йому вдалося не лише повернутися до звичного життя, а ще й інтенсивно займатися спортом. Він виконував силові вправи для верхньої частини тіла, сформувавши кремезний торс і розвинувши велику міць у руках. Також Скотт пропагував рухову активність на свіжому повітрі. З об'єктивних причин він віддавав перевагу їзді верхи, але не обмежувався цим: чимало ходив і пішки, зокрема досліджував із друзями довколишні замки та поля битв, мандрував на далекі озера або в гори, полював і рибалив. Оскільки правою ногою Вальтер ледве діставав пальчиками землі, то рухався, перекочуючись із боку на бік усім тілом, та мусив опиратися на ціпок. Проте це його не зупиняло: він пересувався хоч і повільно, але міг іти безперервно довгий час.

А 1786 р. батько взяв його учнем до своєї правничої контори. Хоча цей фах не надто приваблював 15-річного юнака й викликав у нього нудьгу. Втім, із поваги до батька Вальтер старанно виконував свої обов'язки і, крім того, отримав можливість на роботі читати, а підробіток переписуванням документів допоміг йому оплачувати бібліотеку й театр.

Потрапивши до середовища юристів, Скотт став дбати про власний зовнішній вигляд, став завісником різних клубів і завів чимало друзів, яких розважав власними

Вільяміна Белшес,
перше кохання

Вальтер у молодості

Шарлотта Шарпентьє, дружина

Скотт, 1805

блискучими оповідками і з якими нерідко випивав. За спогадами одного з них, він «відзначався досить нестриманою та дратівливою натурою», що, проте, успішно гамував і завжди лишався винятково тактовним, ніколи не втрачаючи гарного настрою.

Утім, будучи душею компанії, письменник відчував також і потребу в усамітненні, «знаходячи в потаємних своїх мріях джерело невичерпної насолоди». Періодично він здійснював прогулянки наодинці, під час яких так глибоко занурювався в себе, що забридав досить далеко і надовго, й рідні не знали, де його шукати.

До коледжу Вальтер повернувся 1790 р. і за рік отримав диплом адвоката. Батько доручав йому деякі судові справи, але особливих здобутків на юридичній ниві він не мав, бо насправді відчував потяг до іншого: «У мене завжди було серце солдата, хоча через кульгавість я не придатний до цієї справи». Однак мрію йому вдалося здійснити, хоча і не на професійному рівні.

Після французької революції по всій Англії створювалися добровольчі загони легкої кавалерії, тож Скотт, не полишаючи адвокатури, сформував корпус королівських легких драгунів, у якому став казначеем, квартирмейстром і секретарем. До цієї волонтерської діяльності він ставився не просто з відповідальністю, а зі щирою пристрасною, власною завзятістю й натхненням підіймаючи дух усього корпусу.

Глибокі місця

Через своє каліцтво Вальтер у юності був украй нерішучим із представницями протилежної статі, проте згодом зумів змістити акцент на власні переваги. «Я, бувало, заздрило на танцях хлопцям, які уміли попрацювати ногами; але потім переконався, що варто мені опинитися в товаристві дівчат — і, як правило, я досягаю того самого завдяки живому спілкуванню», — говорив він, натякаючи на свої декламаторські здібності.

Найбільшим його коханням стала Вільяміна Белшес, донька адвоката. Вони познайомилися, коли їй було лише 15, а Скотту — 20, і зустрічалися п'ять років, чергуючи побачення з довгими розставаннями. Він пригадував, що жив між відчаєм і надією: «три роки солодких мрій і два роки пробудження від них — ось, власне, і вся історія кохання». Офіційних заручин між ними так і не відбулось, проте, коли до Вільяміни посватався син банкіра, вона одразу дала згоду, ще й сама прямо повідомила про

це Вальтеру. За спогадами друзів, Скотт перебував у такому тяжкому психічному стані, що вони навіть побоювались, як би він із горя не схибнувся розумом.

Вільяміна не стала щасливою у цьому шлюбі та померла у віці 34 років. Письменник так ніколи й не зміг її забути, хоча сам одружився через півтора року після їхнього розриву. Жваву і веселу французьку Шарлотту Шарпентьє (1770–1826) він зустрів під час кінної прогулянки й уже за три тижні зробив їй пропозицію. Шарлотта здобула монастирське виховання, оскільки її батько, начальник військової академії, після втечі дружини з коханцем передав дітей опікунові. Її спочатку відштовхнула кульгавість злицяльника, дівчина заборонила йому приїжджати, називала нахрапистим і божевільним. Хоча він писав їй палкі листи, обіцяючи незабаром стати головним суддею графства і першим багатієм, та клявся, що «готовий жити і померти тільки ради Вас».

Пара обвінчалась 24 грудня 1797 р., а за наступні вісім років у них народилося п'ятеро дітей, із яких тільки перша померла немовлям. Старша донька Софі, лагідна та музично обдарована, була улюбленицею батька. Вийшовши за редактора Джона Локхарта, єдина подарувала йому онуків. А старший син Вальтер утілював його мрію, зробивши блискучу військову кар'єру (дослужився до підполковника), але в шлюбі дітей не мав. Молодша донька Анна, гарна й талановита, лишилась незаміжньою і жила разом із батьками. Син Чарльз, отримавши диплом юриста, став британським послом у Неаполі.

Митець дуже любив дітей, а потім і внуків. Та якимось гості поцікавились, чи кохає він дружину, на що отримали відповідь: «Ми з місіс Скотт вирішили поборатися, керуючись почуттям найщирішої симпатії, і за роки шлюбу це почуття не зменшилось, а ще й зросло. Звісно, йому бракувало того samozабутнього любовного шалу, який, здається, людині судилося пізнати в житті лиш єдиний раз. Той, хто, купаючись, ледве не втонує, рідко наважиться знову потикатися до глибокого місця».

Невід'ємною частиною їхньої родини також вважалися собаки. Вальтер постійно був оточений чотирилапими різних порід, які супроводжували його навіть під час подорожей. Один із перших його улюбленців — Кемп, гібрид тер'єра і бульдога, завжди лазив із ним по скелях, демонструючи найпростіший шлях. На багатьох портретах разом із хазяїном зображений гібрид мастифа і хорта на ім'я Майда.

Донька Софі із чоловіком

Син Вальтер

Донька Анна

Син Чарльз

Коли у письменника виникли фінансові проблеми, він не в останню чергу непокоївся за собак: «...думка про те, що доведеться розлучитись із цими безсловесними істотами, завдає мені невимовної гіркоти... Я вже ніби чую, як вони скавчать і скрізь мене розшукують». Скотт дуже тяжко переживав смерть улюбленців і встановлював у пам'ять про них кам'яні статуї. В одному з листів він розмірковував: «Чому в собак таке коротке життя? Мені здається, що Господь зробив його таким зі співчуття до людини: бо, якщо ми так страждаємо, втрачаючи пса, із яким прожили разом 10 чи 12 років, то що тоді було б із нами, якби вони жили вдвічі довше?»

Творчість як насолода

Вальтер зростав на шотландському фольклорі і, хоча працював адвокатом, багато часу мандрував селами, збираючи народні балади. Результатом цієї діяльності стала видана ним тритомна збірка «Пісні шотландського кордону» (1802). Сам він почав віршувати ще в 11-річному віці, однак першу свою поему — «Пісня останнього менестреля» — опублікував, коли йому виповнилося 33 роки. Наступні поеми («Мірміон», «Діва лісового озера», «Рокбі», «Повелитель островів» тощо) стали справжніми бестселерами і принесли авторові славу.

Поетичні твори давалися йому дуже легко: «Мої вірші потрапляють зі столу зразу до друкарні. Іноді мені самому важко пояснити, що я хотів у них сказати». Скотт ніколи не перечитував написане двічі, а після публікації втрачав будь-який інтерес до своїх поем і навіть власним дітям ніколи не давав їх читати.

Також Скотт пробував писати і прозу, але роками перекладав чернетки з місця на місце, доки якось не сів і не завершив твір за три тижні. Цей перший його історичний роман під назвою «Веверлі» вийшов друком, коли авторові виповнилось уже 43. Будучи на той час суддею, він вирішив приховати своє ім'я і, на відміну від поем, власні прозові книги публікував анонімно.

Цілком заслужено Вальтера називають «батьком історичного роману», адже він не просто відродив цей уже забутий жанр, а розробив універсальну схему, за якою працювали всі його послідовники. Серед найкращих зразків жанру — «Айвенго», «Роб Рой», «Кенілворт», «Ламмермурська наречена», «Квентін Дорвард», «Редгонтлет» та ін., у яких поряд з історичними особами діють вигадані персонажі, що подорожують, воюють і закохуються.

Скотт був плідним прозаїком, випускаючи по два романи щороку, і працював дуже швидко, покладаючись лише на інтуїцію: «Інколи мені здається, що рука в мене пише сама, незалежно від голови. Разів двадцять я починав писати за визначеним планом, але жодного разу не дотримувався його до кінця, максимум — на півгодини». Узявшись за нову книгу, він не мав жодного уявлення, яким буде її кінець і навіть наступний розділ. Завершивши роботу за лічені тижні, одразу віддавав її до видавництва, адже насилу розбирав власний почерк і тому вдруге перечитував текст лише в друкованій коректурі.

Безперечно, великою опорою була і його виняткова пам'ять. Так, у 54 роки Вальтер стверджував, що за першим рядком може повторити будь-який лист, написаний ним за останні чотири десятиліття. Багато віршів і поем своїх сучасників він був здатен повторити вже після першого читання. Немало епіграфів до його романів узято з книг, прочитаних ним ще в ранній юності. Як зазначав біограф Х. Пірсон, «в історії людства він, можливо, є єдиним прикладом поєднання феноменальної пам'яті з багатою уявою».

Сучасні критики виявляють у його творах низку недоліків: недбала манера письма, затягнуті вступи, багатослів'я, нерівномірний розвиток сюжету, брак художньої цілісності тощо. Але за життя автора його романи мали просто приголомшливий успіх. Захоплені читачі з нетерпінням очікували на появу кожної нової його книги, які одразу після виходу розмітали з полиць книгарень. Митець започаткував таке явище як літературний туризм: усі місця, у яких розгорталися події його творів, незмінно ставали популярними туристичними об'єктами, водночас сприяючи популярності Шотландії.

Однак при цьому Вальтер продовжував приховувати своє авторство впродовж тринадцяти років — усі його романи виходили з підписом «від автора «Веверлі»». Ба більше, у передмові зазвичай йшлося про те, що він є лише упорядником, який віднайшов нотатки, щоденники, розповіді іншої людини і просто їх белетризує. Цей підхід не лише дозволяв йому уникнути особистої відповідальності та критики, а ще й став своєрідною грою: доки читачі дискутували, хто є цим таємничим автором чи письменниками (адже одна людина не здатна стільки створити!), він і сам відсторонено обговорював власні книги та навіть писав на них рецензії, і не тільки схвальні.

Вальтеру Скотту дуже подобалась літературна праця як процес: «Чим би не пояснювали спонукальні мотиви

Скотт із собаками, 1823

Маєток Ебботсфорд

Письменник за роботою

творчості — бажанням слави або збагачення — я вважаю, що єдиний стимул — це насолода, яку дарує напруження творчих сил і пошук матеріалу. На інших умовах я писати відмовляюсь — так, як не стану полювати, тільки щоб пообідати кроликом. Однак, якщо це заняття супроводжуватимуть слава та гроші, заперечувати проти цього так само безглуздо, як викинути впольованого кролика». Свою літературну працю він називав «порожніми розвагами, на кшталт гри в м'яч або катання обруча», адже мав ще, окрім неї, безліч інших справ.

Шум крові у жилах

Після смерті батька Вальтер кинув адвокатуру, діставши посаду головного судді графства Селкірк, яку обіймав до самої смерті, а з 1806 р. ще й працював за сумісництвом секретарем на сесіях Вищого суду Шотландії в цивільних справах. Через це частину року він жив у столиці, де мав власний будинок, а решту — у Шотландському прикордонні, де облаштовував своє життя сільського поміщика.

Одружившись, письменник спочатку винаймав на літо заміський будинок, згодом придбав невеликий маєток Ашестил, де прожив із родиною вісім років. Продавши його 1811 р., він купив садибу Ебботсфорд на річці Твід, яка стала цариною його невтомної діяльності. Це була ферма на 100 акрів зі ставком і прибережним лугом, однак Скотт завзято скуповував довколишні землі, збільшивши за п'ять років свої володіння майже втричі. Незацікавлений у розведенні худоби й вирощуванні аграрних рослин, він був одержимий висаджуванням дерев: осушував болота, удобрював пустки та власноруч садив десятки тисяч саджанців — куплених, виписаних та отриманих у подарунок.

Іншою його манією стало ушляхетнення будинку. Почавши з прибудови кількох кімнат, за десятиліття Вальтер перетворив його на пишний замок, «дім-роман на кшталт поміщицьких маєтків старої Шотландії». Так, передпокій у ньому прикрашала солідна колекція історичної зброї, а більшу частину кабінету займала величезна бібліотека тощо. До Ебботсфорду постійно з'їжджалися його численні друзі, адже Скотт славився неймовірною гостинністю та щедрістю, полюбляв веселощі та живе спілкування. Він зазвичай рано прокидався та перед розважанням відвідувачів і господарськими справами встигав ще до сніданку кілька годин присвятити й літературній праці. У нього була незмінна звичка — відповідати на всі листи в день їх отримання.

Не менш насиченим було й життя митця в столиці. Окрім роботи на сесіях, він виконував обов'язки президента нової нафтогазової компанії, заснував та очолював клуб, що займався перевиданням рідкісних книг, був головою Единбурзького королівського товариства і низки зібрань.

До того ж 1818 р. Вальтер віднайшов регалії шотландського трону та згодом був удостоєний титулу баронета. Він дуже поважав звання, але при цьому не мав жодного чванства чи снобізму, виявляв терпимість, шану та розуміння до інших, із повагою ставився навіть до слуг. Проте вищий світ не припав йому до душі: брак вишуканості та витонченості в нього доповнювали скромність, невибагливість і переконання у власній посередності.

Займаючи пост судді, Скотт багато років замовчував свій бізнес, а саме права власності на друкарню братів Баллантайнів, у якій виходили його прозові книги, та співробітництво з видавцем Арчибальдом Констеблом. Водночас він особисто займався підготовкою до друку творів інших авторів, упорядковував гори матеріалів, їздив за уточненням деталей тощо, однак мало цікавився фінансовим аспектом видавничої справи, демонструючи відверту нерозсудливість і марнотратство.

Вальтер вважав зміну діяльності найкращим відпочинком і ніколи не сумнівався у власних силах, переймаючись тільки, щоб вистачило часу на всі його задуми. Саме тоді він перебував у відмінному здоров'ї та доброму настрої, встигав і працювати, і розважатись, та ще й нарікати на свої надмірні лінощі. «Я розривався на частини, але як же прекрасно радісно мені жилося! — пригадував він. — Кров шуміла в жилах — у мене було відчуття, ніби на світі немає нічого такого, що не було б мені до снаги».

Затуманене чоло

Однак після 45 років Скотт почав хворіти: спочатку травмувався, упавши з коня, а згодом несподівано занедужав на жовчнокам'яну хворобу. А навесні 1817 р. він уперше відчув різкі кольки, спазми і нудоту. Напади регулярно повторювались і тривали по кілька годин, а біль був настільки сильним, що він інколи непритомнів і якимось навіть уже благословив дітей. Лікарі пускали йому кров, прикладали розпечену сіль, а за знеболювальне призначали опій і його похідні. Письменник не міг відмовитися від нього, хоча нарікав, що це спричиняє сильну втому та хандрю, які намагався розвіяти, катаючись верхи (але вже не на коні, а на поні) — аби «розігнати прокляті випари від лаудануму,

Арчибальд Констебл, видавець

Джон Баллантайн, співвласник типографії

Джеймс Баллантайн, редактор

Вальтер Скотт, 1826

що я змушений був проковтнути». Найдієвішим засобом виявилася каломель — препарат на основі ртуті, який довелося приймати регулярно і тривалий час.

Гостра фаза хвороби тривала три роки, упродовж яких Вальтер не припиняв працювати. Навіть за найтяжчих нападів, які супроводжувалися нез'ясованими судом, він із ліжка диктував нові твори. Саме тоді постали одні з найкращих його книг — «Ламмермурська наречена», «Легенда про Монтроуза», частини «Айвенго» й «Роба Роя».

Це справді загадковий епізод біографії митця: задокументовано, що, коли йому принесли вже надруковану «Ламмермурську наречену», він не міг пригадати «жодної обставини, жодної розмови із цього роману, жодного із введених характерів». Подібне повторилося з «Айвенго», який теж викликав у нього сумніви, чи дійсно він його написав.

Версія про епілептичний характер цих судом не мала підтвердження. На думку сучасних фахівців, це могло стати наслідком больового синдрому і наркотичного сп'яніння через вживання певних препаратів (Дж. Б'юкан) або це був органічний амнестичний синдром внаслідок судинного захворювання головного мозку (О. Шувалов).

Урешті Скотт одужав і повернувся до звичного життя, але не такого насиченого, як раніше. Він уже не настільки інтенсивно займався фізичною діяльністю, а в листах почав нарікати на пригніченість і мозкові симптоми. Крім того, 1819 р. один за одним пішли з життя його мати, улюблені тітка й дядько (до речі, більшість його родичів помирали внаслідок інсульту). Проте, за словами біографів, «уява разом із чудовою пам'яттю рятувала його від довгих періодів меланхолії чи песимізму».

А 1825 р. письменника спіткав фінансовий крах. У його типографії не велося жодного бухгалтерського обліку, а численні борги, замовчувані партнерами, покривала заплутана система вексельних кредитів, яка в одну мить обвалилася. Скотт мусив не просто визнати свою підприємницьку діяльність, а ще й узяв на себе (хоча був не єдиним акціонером) сплату всієї заборгованості в сумі 116 838 фунтів. Він гордо відмовився від допомоги друзів, продав дім у Единбурзі та позичив під заставу Ебботсфорд 10 тисяч фунтів. Основну частину зобов'язався сплачувати із суддівської зарплатні й гонорарів за книги, зізнавшись зрештою публічно, що є «автором «Веверлі»».

«Стою так само міцно, хоча чоло дещо затуманене. Переді мною відкривається новий шлях, — бадьорився Скотт на людях і додавав: — У мене таке відчуття, ніби

я скинув із плечей розкішний, але дуже важкий одяг, який мене більше обтяжував, ніж захищав». Проте його родині довелося відмовитись від звичного побуту та економити буквально на всьому. Особливо тяжко це переживала дружина Шарлотта, яка до того ж не мала міцного здоров'я і ще змолodu «сиділа» на знеболювальних. А на початку 1826 р. у неї діагностували грудну водянку (гідроторакс), від якої вона й померла у травні цього року.

Втрата дружини повністю вибила письменника з колії. Перший час він перебував у стані заціпеніння та відчуженості, але потім уже не міг стримувати власних емоцій: «У мене істеричний стан, що змушує людей плакати, проявляється із жахливою силою — горло так перехоплює, що немає чим дихати, а потім я занурююсь у напівсон і запитую себе, чи може бути таке, що моя бідолашна Шарлотта й справді померла...»

Крім того, його дуже пригнітив від'їзд дітей та онуків після похорону Шарлотти (хоча Анна й надалі мешкала з ним): «У домі тихо, як у склепі. Не чути дитячих — їхні голоси стихли. Порожнеча наводить на смуток, і мені ніяк не вдається повернутися до звичного настрою. До мене підкралася хандра, яку не розвіяти жодними силами, а ще весь день ллє дощ і не можна вийти на прогулянку».

Не нарікаю і не боюся

Саме творчість відігравала стабілізуючу роль для нього. Обтяжений боргами, Вальтер мусив украй методично працювати, проводячи за письмовим столом сумарно близько восьми годин щодня. Його романи мали незмінний успіх і приносили високі гонорари, однак він усвідомлював, що майбутнє жанру за чітко розробленою фабулою — явно слабким його місцем. А 1827 р. Скотт випустив цикл повістей «Кеннонгейтські хроніки» (позначені більшою увагою до психологічних станів персонажів), документальну працю «Життя Наполеона Бонапарта», розпочав серію нарисів з історії Шотландії для дітей «Розповіді дідуся», а ще взявся за написання приміток до повного зібрання власних творів.

Також невпинно погіршувалося його здоров'я. Митець часто застуджувався, страждав від сильного дискомфорту в кишківнику та головного болю, нападів ревматизму, проблем із зором, після виявлення крові в сечі став ще більше кульгати — однак за будь-якого самопочуття незмінно здійснював прогулянки на свіжому повітрі верхи на своєму поні. Він був виснажений напруженою інтелектуальною працею,

до чого несподівано додалися ще й певні психічні розлади. «Два чи три останні дні щось даються в знаки нерви, — занотував він 1827 р., — я впадаю в найсильніше збудження через найнікчемніші причини; краса сутінків, подув літнього вітерцю викликають у мене сльози благоговіння».

Так пізніше описував свій стан на званому обіді: «Мене охопило тривожне відчуття — здалося, що все, що відбувається, трапляється не вперше, що ми вже обговорювали ці предмети і ці ж самі люди точно так само про них висловлювалися... Усе, що я говорив і робив, було ніби уві сні — огидне відчуття».

У Лондоні під час його гостин одна з дам співала пісню, яка йому дуже сподобалася. Вальтер запитав: «Хто автор? Чи не Байрон?» — у відповідь почув, що це уривок із його поеми «Пірат». «Ви мене засмутили, — розгубився він. — Якщо пам'ять почне мені зраджувати — моя справа скінчена: я завжди так на неї покладався».

А на думку дослідників, це були передвісники інсульту: «Мої думки відмовляються перебувати в необхідному порядку». Вочевидь, він страждав від гіпертонії та вже переніс кілька нападів, які приховав.

Після сніданку 15 лютого 1830 р. Скотт бесідував із гостею і раптом збагнув, що його мовлення стало плутаним, а потім на 15 хвилин (він засікав) узагалі втратив здатність говорити. Помітивши його перекошене обличчя, донька навіть знепритомніла. «Дуже схоже на параліч або апоплексичний удар, — записав він до щоденника. — Хоча, що б це не було, здолаю й це».

Лікарі рекомендували йому сувору дієту із заборонаю вживання алкоголю й куріння сигар. Але, протримавшись дев'ять місяців, Вальтер дозволив собі келих віскі, після чого дійшов до спальні та знепритомнів, пролежавши деякий час на підлозі без допомоги. Безсумнівно, це був другий інсульт, внаслідок якого в нього паралізувало праву руку.

Він продовжував диктувати нові твори, попри заборону інтелектуальної праці. Однак романи, написані ним після інсультів («Граф Роберт Паризький», «Замок небезпечний»), позначені різким занепадом його творчих здібностей. Митець намагався дотримуватися суворого розпорядку дня та відповідної дієти, але з нагоди приїзду друга випив кілька келихів шампанського — і з ним

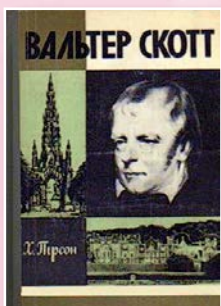
стався третій інсульт. Проте навіть після цього він не здався та розпочав новий роман «Облога Мальти». «Я не нарікаю і не боюся наближення смерті, — зізнався він. — Хай буде миттєвий біль, я згоден — тільки не це затьмарення розуму, що позбавляє мене здатності повноцінно жити і діяти».

На думку дослідника В. Ланге-Айхбаума, у нього розвинулася атеросклеротична деменція. Усупереч слабкому здоров'ю Вальтер вирішив провести зиму 1831–1832 рр. в Неаполі, де служив послом його молодший син Чарльз, та заодно провідати й інших дітей. Сини і доньки були вражені змінами в поведінці батька: він зробивсь украй дратівливим, мав порожній вираз обличчя, кілька разів поспіль повторював одні й ті самі історії, забував слова та, почавши про щось розповідати, раптом замовкав і невпевнено озирався. А ще не дотримувався дієти — зловживав забороненою їжею та алкоголем.

Із початком весни Скотт наполіг на поверненні додому. Дорога була складною: погана погода, довгі переїзди, карети й пароплави, що спричинило в нього четвертий інсульт. Митець мав затьмарений розум, маячення, але вимагав їхати далі без зупинок. Коли 9 липня він нарешті дістався Шотландії, то пізнав рідні місця і дуже зрадив улюбленому Ебботсфорду. У період просвітлення Вальтер просив вивозити його до саду і дати перо, але вже не міг нічого написати та навіть не пізнавав рідних. У віці 61 року 21 вересня 1832 р. він помер. Доктор Кларксон під час розтину оглянув його мозок, виявивши ураження його лівої півкулі і наявність кількох гідатид.

Біограф Хескет Пірсон підсумовував: «Життя Скотта є найбагатшим зразком панування уяви над реальністю, а духу над плоттю, якщо вважати, що реальністю в його випадку були поліомієліт і каліцтво в дитинстві, три роки тяжкого нездужання після сорока та банкрутство на шостому десятку. Внутрішнє життя, наповнене творчою уявою, було тією опорою, завдяки якій він здолав усі тілесні немочі та стійко зустрів крах усіх своїх честолюбних надій. Так само непохитно він переніс і останній удар долі».

ЩО ПОЧИТАТИ

Хескет Пірсон
«Вальтер Скотт»

Художня біографія «батька історичного роману» Вальтера Скотта, що належить перу відомого британського літературознавця та біографа Хескета Пірсона. У книзі детально висвітлено життєвий шлях всесвітньвідомого шотландського письменника, описано

його творчі зв'язки з рідною Шотландією. Але найголовніший здобуток автора — це яскраво і глибокий розкритий психологічний портрет митця, творами якого зачитуються вже кілька поколінь читачів у всьому світі.

ЩО ПОДИВИТИСЯ

«У пошуках сера
Вальтера Скотта» (2022)

У документальному фільмі BBC сучасний шотландський письменник Даміан Барр подорожує місцями, пов'язаними із життям і творчістю Вальтера Скотта, а також спілкується з літературознавцями, істориками та екскурсоводами, прагнучи з'ясувати, у чому полягає велич його особистості та виняткове значення його діяльності для Шотландії та світу загалом.

Підготувала **Олена Тищенко**